

פרק ז ובוה יובן מ"ש בזהר הקדוש דפסוק שמע ישראל הוא יחודא עילאה
וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא יחודא
תתאה כי ועד הוא אחד בחלופי אתוון כי הנה
סיבת וטעם הצמצום וההסתר הזה שהסתיר והעלים
הקדוש ברוך הוא את החיות של העולם כדי שיהיה
ובז"י מ"ש בזה"ק (ח"א
יח: וע"ל הערת רפ"א).
ועד הוא כו' (זח"ב קלד'
ו' באלף בחילוף אהו"י,
ע' בחי"ת בחילוף
אחע"ה. הרמ"ז).

מ"מ. הגהות והערות קצרות - עם פענוחים
ובוה יובן מ"ש בזהר הקדוש: ח"א יח, ב. ועיין
לעיל הערת רפ"א.
ועד הוא כו': זח"ב קלד, א. ו' באלף - בחילוף
אותיות אהו"י, וע' בחי"ת - בחילוף אותיות
אחע"ה. פי' הרמ"ז שם.²

1) ושם (לעיל ע' שמה) מציין למקומות נוספים
בזהר. 2) הובא בניצוצי אורות שם. ונתבאר בארוכה
ע"פ דא"ח באמרי בינה שער הק"ש פס"ב ואילך, בשרש
מצות התפלה להצ"צ פל"ח, ועוד (הערת רבינו בסה"מ
תש"ח ע' 242). וראה "לקוטי פירושים" כאן.

לקוטי פירושים
ועד הוא אחד בחלופי אתוון: הטעם שא'
מתחלפת בו' באותיות אהו"י, וח' מתחלפת בע'
באותיות אהה"י - כי, אותיות אהו"י שייכות זו לזו,
כי כולם הם אותיות המשך (נמשכות) - במבטא -
אחרי האותיות הבאות לפניהם), אותיות הנוח
(לפעמים הם נחות ואינם ניכרות במבטא), אותיות
הנשימה (רק באמצעותם בא כל אות לידי בטוי
בדבור) - וכמ"ש כ"ז בספרי הדקדוק, וראה ג"כ: פי'
הראב"ע (שמות ג, טו) וחידתו (הנדפסת בהקדמת
פירושו עה"ת), ובלקו"ת ד"ה את שבתותי ספ"א. וכן
אותיות אחע"ע שייכות זל"ז, כי כולם הם מהגרון.

והנה כ"ז הוא פי' החלוף בכללות. ולהבין מפני מה מתחלפות אותיות אלו דוקא, יובן בהקדים מ"ש בתניא
לפנ"ז (והוא בוח"א יח, ב) אשר שמע ישראל הוא יחו"ע וברוך שם הוא יחו"ת, אשר על זה בא הביאור כי ועד
הוא אחד בחילופי אתוון.

והענין בקיצור:

יחו"ע היינו כביטול זיו השמש בשמש, ביטול דעולם האצילות, ביטול במציאות, ביטול שבדרך ממילא, כי
אינו מרגיש את עצמו ליש כלל.

יחו"ת היינו ביטול דעולמות בי"ע, ביטול היש, היינו שמרגיש כי יש הנהו, אבל מבין כי בטל הוא, מאחר
אשר נמצא הוא בתוך מקור המהוה, וכמו זיו השמש בשמש (אבל כ"ז הוא בהבנתו ולא בהרגשתו).
והנה ביטול דיחו"ע בא כשמרגיש את מקורו. ומתי מרגיש את המקור, היינו כאשר המקור, אף שהוא נמשך
להוות ולהחיות, שהרי מאציל את עולם האצילות, בכ"ז אינו בא בלבושים המסתירים.

ונרמז כ"ז: באות אל"ף - אלופו של עולם, שנמשך ע"י ח' - חכמה עילאה, ראשית ההשתלשלות, עד שמאציל
עולם ע"י ד' - דיבור, אבל הדיבור קשור במקורו בהמשכה, ועוד למעלה יותר: הדבור הוא במקורו, היינו דבור
שבמשכה, ולכן הד' הוא ד' רבתי.²

אבל ביטול דיחו"ת, שבא ע"י שמבין כי נמצא במקורו אבל אינו מרגישו - זה בא ע"י שהמקור נמשך, אבל
בהמשכתו מתלבש בלבוש המעלים, שלכן בא הנברא נפרד בהרגשתו.

וזהו נרמז: המשכת המקור (אל"ף) למטה - באות וא"ו, קו הנמשך מלמעלה למטה (היינו אל"ף נחלף בוא"ו).
אח"כ מתלבש בחכמה (חי"ת), אבל עיקר ההתלבשות הוא במדות דחכמה, בחיצוני דח"ע, שזה נרמז באות עיי"ן
(היינו חי"ת נחלף בעיי"ן). אח"כ נמשך להוות בי"ע ע"י אותיות הדבור, וכיון שנמשך ע"י חיצוניות הח"ע, הרי
גם הדבור נמשך ממקורו ופנימיותו (ד' רבתי) ונתהוו אותיות הדבור ממש - ד' בינונית (היינו ד' רבתי נשתנית
לד' בינונית).

1) ראה ס' יצירה רפ"ב - הובא בת"ז תי' עיי"ן - תוכר ג"כ באגה"ק ס"ה ולקו"ת בד"ה והניף את העומר. חך אנב טעם שנינוי סדח': "אחה"ע"
לא "אחה"ע" כסדר האי"ב, מובן ע"פ מ"ש בוח"ב קכג, א (ועייג"כ ע"ח ש' דרשי הגלם ד"ב). ואף שגם באותיות שממוצא השיניים הגילים לומר
בשנוי סדח', וזשר"ץ, אבל בס' יצירה מדפוסים הראשונים (דפוס מנטובה. הועתק ג"כ בסו"ס יצירה הנדפס בוארשא תרמ"ז) איתא "זסצרי"ש" ע"פ
סדר האי"ב. 2) ובוה יובן ג"כ פנימיות טעם הפס"ד - הובא בשו"ע רבינו ז"ל ס"א ס"ז, וז"ל: ומה שאמרו לאאריך בדי' של אחד לא אמרו לאאריך
למשוך בקריאת הד', אלא יאריך במחשבתו כו' - היינו כנ"ל, כי ד' דאחד הוא דבור ומשכה גם יחד.

ידוע לכל כו' בשביל התגלות כו' (לעיין תחלת [. להאריז"ל, רסו' א'). דאין מלך בלא עם (עי' פ"א פ"ג ע"ש. צ"צ). עוממות (כבויות. רש"י ד"ה גחלי פסחים עה:). ברוב עם . . הדרת מלך (משלי יד' כח': ברב גו'). שם אדנות כי כו' (להעיר משו"ע או"ח ס"ה. ברכות ז:). כמות שהוא (ברכות נז ? שבת נא'). והנה כו' עולם נופל על בחי' מקום ובחי' זמן דוקא (להעיר מתענית ג: כשם שא"א לעולם בלי רוחות

העולם נראה דבר נפרד בפני עצמו הנה הוא ידוע לכל כי תכלית בריאת העולם הוא בשביל התגלות מלכותו יתברך דאין מלך בלא עם פי' עם מלשון עוממות שהם דברים נפרדים וזרים ורחוקים ממעלת המלך כי אילו אפילו היו לו בנים רבים מאד לא שייך שם מלוכה עליהם וכן אפילו על שרים לבדם רק ברוב עם דווקא הדרת מלך ושם המורה על מדת מלכותו יתברך הוא שם אדנות כי הוא אדון כל הארץ ונמצא כי מדה זו ושם זה הן המהוין ומקיימין העולם להיות עולם כמות שהוא עבשו יש גמור ודבר נפרד בפני עצמו ואינו בטל במציאות ממש כי בהסתלקות מדה זו ושם זה ח"ו היה העולם חוזר למקורו בדבר ה' **פב** ורוח פיו ית' ובטל שם במציאות ממש ולא היה שם עולם עליו כלל והנה גדר ובחי' שם עולם נופל על בחי' מקום ובחי' זמן דוקא בחי' מקום כו' וכפ' תו"א רד"ה אכלוהו היום. ובתו"ח ותלד עדה סל"ה ואילך משוה עם פירש"י).

<p>מ"מ. הגהות והערות קצרות – עם פענוחים</p> <p>ידוע לכל כו' בשביל התגלות כו': לעיין תחלת [3]. להאריז"ל, המשך תרס"ו מאמר א'. דאין מלך בלא עם: עי' פ"א פ"ג ע"ש – הגהת הצ"צ. עוממות: כבויות (רש"י ד"ה גחלי – פסחים עה, ב). ברוב עם . . הדרת מלך: משלי יד' כח': ושם "ברב גו". שם אדנות כי כו': להעיר משו"ע או"ח ס"ה. ברכות ז, ב'. כמות שהוא: לשון חז"ל – ברכות נז ? שבת נא, א. והנה כו' עולם נופל על בחי' מקום ובחי' זמן דוקא: להעיר מתענית ג, ב: "כשם שאי אפשר לעולם בלי רוחות כו", וכפירוש אדמו"ר הזקן בתו"א בשלח ריש ד"ה ויאמר משה אכלוהו היום⁹, ש"רוחות הם ו' קצוות צפון ודרום כו' שהם עיקר העולם שזהו גבול המקום ואם לא הרוחות לא הי' בחי' מקום כלל". ובתו"ח בראשית ד"ה ותלד עדה סל"ה¹⁰ ואילך משוה פירוש זה עם פירש"י בתענית שם ש"רוחות" היינו נשיבת הרוח ("אי אפשר לעולם בלא רוחות" מפני "שלא יתקיים מרוב הבל וחמימות").</p>	<p>לקוטי פירושים</p> <p>ועיין באמרי בינה (פתח השער א"ז ושער הק"ש ע"עח), בשרש מצות התפלה להצ"צ (יט, כב, לח), ובד"ה כל המאריך באחד דשנת תרע"ח – יעווי"ש כ"ז בפרטיות יותר. (אגרות קודש ח"ב ע' קסז ואילך)</p> <p>גדר ובחי' שם עולם נופל על בחי' מקום ובחי' זמן: אע"פ שגדר העולם הוא מקום וזמן, וקשורים זב"ז, כמובן גם מזה (3 ראה לקו"ת בהר מא. א. ברכה צח, א.</p>
--	---

3) בכת"ק כאן – ב' תיבות שקשה לפענחן. (4) ושם (ע' ד): "בע"ח בתחילתו כ' דסיבת בריאת העולמות הוא בכדי שיתגלו שלימות כחותיו ופעולותיו ושמותיו וכינויו כו', וכן אי' בזהר שזהו בכדי שישתמודעון ב' כו", ושקו"ט בזה, ומסיק שזהו מצד התשוקה שנסתוקק הקב"ה, שאין זה מצד טעם שכלי כי אם מפני שנתאוהו כו', עיי"ש בארוכה. (5) = פרקי דר' אליעזר. (6) נדפסה ב"הערות וקיצורים לספר התניא" ע' לח. ובמק"א (סה"מ מלוקט ח"ב ע' קמ הערה 88) מציינ: "רבינו בחיי עה"פ וישב לח, ל. שם ר"פ בלק. כד הקמח ר"ה (ב) ד"ה ועוד (בהוצאת שעוועל – ע' שטע). ספר החיים (לאחי המהר"ל) ספר גאולה פ"ב. עמק המלך ש' שעשועי המלך רפ"א. וראה פרקי דר"א פ"ג. רבינו בחיי עה"פ וירא כב, יג". (7) בשו"ע: "יכוין . . באדנות שהוא אדון הכל". ובברכות: "מים שברא הקב"ה את העולם לא הי' אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר (לך לך טו, ח) ויאמר אדני- (אלקים) במה אדע כי אירשנה". (8) כן צויין בערוך השלם ערך כמות: ברכות נ"ז "כמות שהוא". ועל זה ציינ רבינו סימן שאלה, כי בברכות נז – ליתא, ונמצא לראשונה בשבת נא, א. (9) סה, ב. (10) ושם (מב, ב): "רוחות . . כפשוטו זהו הקצוות דד' סטרין, צד המזרח נק' רוח מזרח, וצד הדרום נק' רוח דרום. אך מה שנק' הקצוות והצדדים בשם רוח שהוא רוח ממש הנושב בארץ, לפי שד' רוחות העולם הן בד' מדרגות דרום ממש שהוא הרוח המנשב מקצה המזרח נק' רוח מזרחית רוח קדים, ורוח המנשב מצד הדרום נק' רוח דרומית . . וכאו"א יש לו טבע מיוחדת בפ"ע . . ועליהם יסוד החיות וקיום העולם כו".

שער היחוד והאמונה

פב

מ"מ הגהות
והערות קצרות שעה

הוא מזרה ומערב צפון דרום מעלה ומטה בחי' זמן עבר הוה ועתיד. והנה כל בחי' אלו אין להן שייכות במדות הקדושות העליונות כי אם במדת מלכותו ית' לבדה שייך לומר שהוא ית' מלך למעלה עד אין קץ ולמטה עד אין תכלית וכן לד' סטרין וכן בבחי' זמן ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך ונמצא שחיות המקום וכן חיות הזמן והתהוותם מאין ליש וקיומם כל זמן קיומם הוא ממדת מלכותו ית' ושם אדנות ב"ה ולפי שמדת מלכותו ית' מיוחדת במהותו ועצמותו ית' בתכלית היחוד כמו שיתבאר הלכך גם בחי' המקום והזמן בטיולים במציאות ממש לגבי מהותו ועצמותו ית' כביטול אור השמש בשמש וזהו שילוב שם אדנות בשם הוי"ה כי שם הוי"ה מורה שהוא למעלה מן הזמן שהוא היה הוה ויהיה ברגע א' כמ"ש [בר"מ פרשת פנחס] וכן למעלה מבחי' מקום כי הוא מהוה תמיד את כל בחי' המקום כולו מלמעלה עד למטה ולד' סטרין. והנה אף על פי שהוא ית' למעלה מהמקום והזמן אף על פי בן

למע' עד - תכלית () . מלך מלך ימלוך (נזכר בפיה"מ להצ"צ וש"נ). המקום . . הזמן והתהוותם מאין ליש (כי המקום והזמן מחודשים לגמרי ודלא כדעת החוקרים. יעוין מו"נ ח"ב פי"ג. עיקרים מ"ב פי"ח. ע"מ מאכ"ח ח"א פט"ז. שומר אמונים ו"ב יז') . כמשי"ת (בפרקין תיכף אח"ז). פנחס (רנ"ז סע"ב).

לקוטי פירושים

ששרש שניהם הוא ספירת המלכות, מ"מ, בסדר הקדימה קודם זמן למקום, כי, כל "התהוות" כולל גם התהוות המקום, היא שינוי (בהווה) לגבי (עבר) קודם⁴ ההתהוות, ונמצא, שקודם כל התהוות (כולל גם התהוות המקום) היתה כבר המציאות של ענין שנשתנה לאח"ז - שזהו (תוכן ענין ה)זמן.

(סה"מ מלוקט ח"א ע' רצה. לקו"ש ח"כ ע' 332. חכ"ז ע' 62)

שם הוי' מורה שהוא למעלה מן הזמן שהוא הי' הוה ויהי' ברגע א': שם הוי' הוא האור שלמעלה מהעולמות, ולכן הוא הי' הוה ויהי' כאחד⁵, היינו, למעלה מהתחלקות הזמן, שזהו גדר העולם (מקום וזמן). ואעפ"כ, מזה גופא שהוי' הוא הי' הוה

מ"מ, הגהות והערות קצרות - עם פענוחים

למעלה עד - תכלית: .
מלך מלך ימלוך: נזכר בפיה"מ להצ"צ¹¹ וש"נ. המקום . . הזמן והתהוותם מאין ליש: כי המקום והזמן מחודשים לגמרי, ודלא כדעת החוקרים. יעוין מו"נ ח"ב פי"ג. עיקרים מ"ב פי"ח. עשרה מאמרות מאמר אם כל הי' ח"א פט"ז. שומר אמונים ויכוח ב' יז'¹². כמו שיתבאר: בפרקין תיכף אחרי זה. פנחס: רנ"ז, סע"ב.

(11) רטו, סע"ב ואילך (נדפס לאח"ז באוה"ת על סידור ס"ע מג). (12) ראה גם מכתבי רבינו - אגרות-קודש ח"א ס"ע רצג ואילך. ח"ב ע' רכד.

ויהי' כאחד, שהי' הוה ויהי' הו"ע הזמן, אלא שהוא למעלה מהתחלקות, מובן, שגם הוי' שייך לזמן (עולמות), דזהו גם מה שהוי' הוא לשון מהוה, דהתהוות כל העולמות היא משם הוי'. אלא שהעולמות כמו שמתהווין משם הוי' אינם מוגבלים כ"כ, ולכן, העבר ההוה והעתיד הם כאחד.

(סה"מ מלוקט ח"ד בתחלתו)

שם הוי' . . למעלה מן הזמן . . וכן למעלה מבחי' מקום כי הוא מהוה תמיד את כל בחי' המקום וכו': אף שכמה בחינות בשם הוי' - הרי ממה שכולם הם שם הוי', מובן שישנה שייכות ביניהם. ולכן, גם שם

(4) וזה שייך לומר אפילו בהתהוות דרגע הראשון הזמן, אף שאין שייך לקרותו עבר ממש - כיון שזהו מגדרי הזמן - אבל יש בזה קדימה ואיחור, ונ"ד סיבה ומסובב בשכל ועוד. (5) ראה גם המשך תערוב ח"א ע' שלט: דכל מה שנתהווה הי' בבחי' זמן . . שנתהוו מן ההעדד להוי' הרי הי' זמן שלא היו בתהוו ותחדשו. (6) ואפשר שכ"ה גם בשו"ע (או"ח ס"ה) - הי' הוה ויהי' - שהכוונה היא הי' הוה ויהי' כאחד. (7) כ"ל רפ"ד. וש"נ.

פב שער היחוד והאמונה

הוא נמצא גם למטה במקום וזמן דהיינו שמתייחד במדת מלכותו שממנה נמשך ונתהווה המקום והזמן והו יחודא תתאה וישלוב הויה (נוסח התפלה). וכמ"ש¹⁶⁴ באדנות ב"ה דהיינו שמהותו ועצמותו יתברך הנקרא בשם אין סוף ברוך הוא מלא את כל הארץ ממש בזמן ומקום כי בשמים ממעל ובארץ ולד' סטרין הכל מלא מאור א"ס ב"ה בשה ממש כי כך הוא בארץ מתחת כמו בשמים ממעל ממש כי הכל הוא בחי' מקום הבטל במציאות באור אין סוף ברוך הוא המתלבש בו על ידי מדת מלכותו המיוחדת בו ית' רק שמדת מלכותו היא מדת הצמצום וההסתר להסתיר אור אין סוף ב"ה שלא יבטלו הזמן והמקום ממציאותם לגמרי ולא יהיה שום בחי' זמן ומקום במציאות אפילו לתחתונים. והנה במ"ש יובן מ"ש אני ה' לא שניתי פי' שאין שום שינוי כלל כמו שהיה לבדו קודם בריאת העולם כך הוא לבדו אחר שנברא וז"ש אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא כו' בלי שום שינוי בעצמותו ולא בדעתו כי בדיעת עצמו יודע כל הנבראים שהכל ממנו ובטל במציאות אצלו וכמ"ש הרמב"ם ז"ל שהוא היודע והוא הידוע והוא הדיעה עצמה הכל אחד ודבר זה אין כח בפה לאמרו ולא באזן

והנה במ"ש כו' (להעיר מח"א פ"ד). יובן מ"ש (מלאכי ג' ו'). וז"ש (נוסח התפלה). וכמ"ש¹⁶⁴ באדנות ב"ה דהיינו שמהותו ועצמותו יתברך הנקרא בשם אין סוף ברוך הוא מלא את כל הארץ ממש בזמן ומקום כי בשמים ממעל ובארץ ולד' סטרין הכל מלא מאור א"ס ב"ה בשה ממש כי כך הוא בארץ מתחת כמו בשמים ממעל ממש כי הכל הוא בחי' מקום הבטל במציאות באור אין סוף ברוך הוא המתלבש בו על ידי מדת מלכותו המיוחדת בו ית' רק שמדת מלכותו היא מדת הצמצום וההסתר להסתיר אור אין סוף ב"ה שלא יבטלו הזמן והמקום ממציאותם לגמרי ולא יהיה שום בחי' זמן ומקום במציאות אפילו לתחתונים. והנה במ"ש יובן מ"ש אני ה' לא שניתי פי' שאין שום שינוי כלל כמו שהיה לבדו קודם בריאת העולם כך הוא לבדו אחר שנברא וז"ש אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא כו' בלי שום שינוי בעצמותו ולא בדעתו כי בדיעת עצמו יודע כל הנבראים שהכל ממנו ובטל במציאות אצלו וכמ"ש הרמב"ם ז"ל שהוא היודע והוא הידוע והוא הדיעה עצמה הכל אחד ודבר זה אין כח בפה לאמרו ולא באזן

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים
והנה במ"ש כו': להעיר מהמבואר בח"א פ"ד.
יובן מ"ש: מלאכי ג' ו'.
וז"ש: נוסח התפלה.
וכמ"ש הרמב"ם ז"ל: עיין לעיל הערת פ"ב¹⁶³.
שהוא – על בוריו: הל' יסודי התורה פ"ב ה"י.
13) לכאורה הכוונה להערה ב"מ"מ הגהות והערות קצרות" לפ"ב (לעיל ע' לז), ששם מביא אדמו"ר הזקן את תוכן דברי הרמב"ם, ולא כלשונו, עיי"ש.

בלי שום שינוי בעצמותו ולא בדעתו: כלומר: ואפילו לא בדעתו, אף שאינו אלא תואר, ורק אצד מתואריו, ועד"מ – להבדיל באלף כו' באדם, הרי ידיעתו למטה ביותר מעצמות נפשו, בנוגע לפשיטות, מציאות וכו', ואין זה משנה בעצמותו ח"ו.
(משעורים בספר התניא ע' 834 הערות 67)

בידיעת עצמו יודע כל הנבראים וכו': בענין זה ימצא ביאור נוסף בכ"מ בדא"ת, ומהם בתורה אור יד, ד עה"כ ארדה נא גו' הכצקתה גו', ובספר המצוות לאדמו"ר הצמח צדק מצות האמנת אלקות ומצות דין עבד עברי, ועוד.
(אגרות קודש ח"י"ז ע' תקכב)

וכמ"ש הרמב"ם ז"ל וכו': עיקר הכוונה כאן – לידיעת דברים, ולא לשכל והבנה, משא"כ לקמן פ"ח.
(לקרי"ש חכ"ז ע' 241 הערה 40)

כי הק' מהו"ע כו' (דברי אדה"ז ולא הרמב"ם). ימים - חכ' (איוב לב' ז'). ולפיכך כשם כו' (עד"ז סח"פ להרמב"ם ועייג"כ מו"נ ח"ג כ' כא'). ובידיעת עצמו כו' (עד"ז יסוה"ת ב' ט' וסוף ה"י). שלשול קטן שבים (חולין מ' כגירסת הערוך מע' שלשול. לעיין בד"ס. שלשול, תולעת פירש"י). כל הנמצאים . . עד יתוש - הארץ (ל' יסוה"ת ב' ט').

לשמעו ולא בלב האדם להכירו על בריו כי הקב"ה מהותו ועצמותו ודעתו הכל אחד ממש מכל צד ופינה בכל דרך יחוד ואין דעתו דבר נוסף על מהותו ועצמותו כמו שהוא בנפש האדם שדעתה דבר נוסף על מהותה ומורכב בה שהרי כשהאדם לומד ויודע איזה דבר כבר היתה בו נפשו המשכלת בטרם שלמד וידע ואחר שלמד וידע ניתוספה ידיעה זו בנפשו וכן מידי יום ביום ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה ואין זו אחדות פשוטה אלא מורכבת אבל הקב"ה הוא אחדות פשוט בלי שום הרכבה וצד ריבוי כלל ואם כן ע"כ מהותו ועצמותו ודעתו הכל דבר אחד ממש בלי שום הרכבה ולפיכך כשם שאי אפשר לשום נברא בעולם להשיג מהות הבורא ועצמותו כך אי אפשר להשיג מהות דעתו רק להאמין באמונה שהיא למעלה מהשכל ומהשגה שהקב"ה יחיד ומיוחד הוא ודעתו הכל אחד ממש ובידיעת עצמו מכיר ויודע כל הנמצאים עליונים ותחתונים עד שלשול קטן שבים ועד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ אין דבר נעלם ממנו ואין ידיעה זו מוסיפה בו ריבוי והרכבה כלל מאחר שאינה רק ידיעת עצמו ועצמותו ודעתו הכל אחד ולפי שזה קשה מאד לצייר בשכלנו ע"כ

לקוטי פירושים

מ"מ, הגהות והערות קצרות - עם פענוחים

כי הקב"ה מהותו ועצמותו כו': כאן מתחילים דברי אדמו"ר הזקן (בביאור דברי הרמב"ם), ולא דברי הרמב"ם. ימים - חכמה: איוב לב' ז'. ולפיכך כשם כו': עד"ז בסוף ח"פ להרמב"ם. ועיין ג"כ מו"נ ח"ג פ"כ כא'¹⁴. ובידיעת עצמו כו': עד"ז בהל' יסודי התורה פ"ב ה"ט וסוף ה"י¹⁵. שלשול קטן שבים: חולין מ, א - כגירסת הערוך מע' שלשול¹⁶ (דלא כהגירסא שלפנינו: "שלשול קטן" סתם). לעיין בדקדוקי סופרים¹⁷. שלשול, פירושו תולעת (פירש"י). כל הנמצאים . . עד יתוש - הארץ: תיבות אלו ("כל הנמצאים . . עד יתוש קטן שיהי' בטבור הארץ") הם לשון הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ב ה"ט¹⁸.

עד שלשול קטן . . יתוש קטן: שלשול

קטן - קטן שבכל הבריות⁸, ויתוש קטן - הפחות בצורה - חשיבות - שבכל הברואים.

(שיעורים בספר התניא ע' 837 הערות 11-10)

ולפי שזה קשה מאד לצייר בשכלנו

ע"כ אמר הנביא וכו': לכאורה נסתיים כבר כל הענין, והרי אין ענינו לפרש כתבי התנ"ך: "ע"כ אמר הנביא כו'" (משא"כ בפ"ב, דמוסיף ביאור בענין: "ודבר זה כו'").

(8 רש"י חולין מ, א.

14 בסוף ח"פ: "אין יכולת בדעתנו להבין מציאותו יתברך על השלימות . . וראוי מפני זה שלא נדע ג"כ דעתו כו'". במו"נ פ"כ: "אותו קוצר היכולת עצמו אשר תקצרנה דעותינו מלהשיג עצמותו, הוא הקוצר מלהשיג ידיעתו כו'". ובפכ"א: "סוג זה של השגה (ש"בידיעתו אמיתת עצמותו . . ידע . . כל מעשיו") לא יתכן שנדעוהו אנחנו כלל, ואילו ידענוהו היאך הוא כי אז היתה לנו אותה הדעה . . וזה דבר שאינו נמצא במציאות כי אם לו יתעלה והיא עצמו" - ולכאורה הכוונה בהציון "עד"ז" - נוסף על מ"ש בהל' תשובה פ"ה ה"ה (שצויין לעיל בפ"ב): "כשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא . . כך אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא". (15) ושם: "כל הנמצאים . . עד יתוש קטן שיהי' בטבור הארץ הכל מכח אמתתו נמצאו, ולפי שהוא יודע עצמו . . הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו"; "מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל". (16) ובמק"א (שיעורים בספר התניא ע' 837 הערה 10) מוסיף רבינו: "כן גירסת הטושו"ע יו"ד ס"ד". (17) בדקדוקי סופרים איתא גם הגירסא "שלשול קטן שבים". (18) ובמק"א (שם הערה 11) מוסיף רבינו: "וראה ב"ר רפ"ח" ("יתוש . . שלשול . . קדמך").

שער היחוד והאמונה

פנ

ע"כ אמר כו' (הובא ג"כ בענין זה מו"נ ח"ג פ"כ. מפרש ליסוה"ת שם). אמר הנביא (ישעי' נה' ט'). וכתב החקר (איוב יא' ז'). וכתב העיני (איוב י' ד'). שהאדם – עצמו עכ"ל (צ"ע שהוא בשינוי ל' ביד).

לקוטי פירושים

ורק מסתייע מהכתובים). אלא שבא לתרץ קושיא שלכאורה סותרת כל הכתוב לעיל, דנקודתו – דהוא היודע כו' ובידיעת עצמו וכו' שכתב הרמב"ם – כ"ז הוא יחז"ת, עבודת כאו"א (ולא יחו"ע, דשייך לאנשי מעלה וכו'), דלכאורה סיום הענין ברמב"ם על אתר: "ודבר זה אין . . . בלב האדם (איזה שיהי") להכירו על בוריו" – משמע דאפילו אנשי מעלה איז מכירים וכו'! ובפרט עפ"מ ש"כ בהל' תשובה ספ"ה "הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי כו'". – ועל זה מבאר ד"ע"כ אמר הנביא, מפני שקשה לצייר בשכל, אבל העבודה שייכת לכאו"א. וק"ל.

(שם ע' 838 הערה 12)

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים

ע"כ אמר כו': הובא ג"כ בענין זה – במו"נ ח"ג פ"כ. מפרש להל' יסודי התורה שם¹⁹. אמר הנביא: ישעי' נה' ט'. וכתב החקר: איוב יא' ז'. וכתב העיני: איוב י' ד'. שהאדם – עצמו עכ"ל: צ"ע מ"ש "עכ"ל", כיון שהוא בשינוי לשון ביד²⁰.

19) נוסף על מ"ש בהל' תשובה שם: "הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי". 20) וב"הערות ותיקונים בדא"פ" כותב רבינו: "אפ"ל גם אם הוא בשינוי ל' קצת (מובא בשם הרמ"א בד"מ)".

קשה מאד לצייר בשכלנו . . . החקר אלקה תמצא: צריך להבין: 1) דיוק הלשון "לצייר" שאינו רגיל כלל. ובפרט בנוגע לשכל (שמורגל "להבין", "להשיג" וכיו"ב). 2) סתירה מיני' ובי', לכאורה: "קשה מאד" – מוכח דסו"ס אפשרי לצייר (לאחרי הקושי מאד), ותומ"י ממשיך "החקר גו' העיני גו'" – משמע דאי אפשר. וכן לעיל: "ודבר זה אין כח כו' להכירו כו'".

ו"ל: ציור בשכל – צ"ל בדוגמת ציור כפשוטו: 1) התאמתות ללא ספק (שהרי רואה הציור) – "אפליגי" בשכל בהחלט. 2) אף שאינו מבין כלל איך ציירו הציור ופרטיו – אין זה נוגע כלל בהתאמתות אצלו, שהרי למרות אי ההבנה – בשעת מעשה רואה הציור לכל פרטיו.

ובנדו"ד יש: 1) להבין בשכל שאין מקום להקשות בחקר אלקה – שהרי הקב"ה גם לפי הבנת השכל (ראה לקמן פ"ט) בל"ג והגבלות. 2) אי אפשר להבין בשכל (בידיעת החיוב) איך זה המציאות דאחדות הפשוטה ובה יש "עצמות" ו"דעת" וידיעת המון נבראים שכאו"א פרט בפ"ע. 3) ע"י ההתעמקות שבה שאין מקום להקשות וכו' – סו"ס נתאמת בשכלו (לאחרי קשה מאד עכ"פ) שכן הוא אף שאינו מבין (בידיעת החיוב), וכנ"ל בעניני הציור.

ובזה מתורצת ג"כ הסתירה: דחקר אלקה וכן להכירו בלב – אי אפשר, היינו בידיעת החיוב, אבל אפשר בידיעת השלילה (ולכן מדייק דהא דאי אפשר – דוקא תמצא, על בוריו, וכן בפ"ב: "להבינו על בוריו" – דוקא).

ועפ"ז מתורצת ג"כ קושיית הראב"ד בהשגותיו (הל' תשובה ספ"ה) על הרמב"ם "דמתחיל בקושיא ע"פ שכל (בנוגע לידיעת ה') ולא השלימה ע"פ שכל" כי אם "החזירו לאמונה" – וע"פ הנ"ל מתורץ – כי גם ברמב"ם שם מדייק "להשיג דבר זה על בוריו", ידיעת החיוב והמהות דוקא, משא"כ בידיעת השלילה שאפשר, והרי זה הסברה בשכל ולא באמונה (ומתאים לשיטת הרמב"ם (מו"נ ח"א פנ"ח) בנוגע לתוארי ה' בכלל – שבזה רק ענין השלילה. עיין לקו"ת פקודי ו, ב).

ובפרט ע"פ אדה"ז כאן ש"קשה מאד" אפשר גם "לצייר בשכל". – וראה שם בלקו"ת איך שע"י ריבוי בידיעות השלילה (בענינים הגשמיים) ["קשה מאד"] יוכל להגיע כמעט "לציור" הדבר – אפילו להרמב"ם.

ועיין בהנסמן בע' השגת החיוב והשלילה במפתחות מאמרי אדנ"ע.

(שיעורים בספר התניא ע' 839 הערה 13)

שער היחוד והאמונה

פנ

מ"מ הגהות
והערות קצרות
שעט

ע"ש בה' יסוה"ת (ב' ט'
ויל'). בפרדס (ע"ל
פ"ב).

והנה מכאן כו' (עד ס"פ
זה נשמט בכל הדפוסים
מפני נמצא
בכת"י ב'). והבינו ענין

שחויץ ממנו והקב"ה בידיעת עצמו עכ"ל וע"ש בה'
יסודי התורה והסכימו עמו חכמי הקבלה כמבואר
בפרדס מהרמ"ק ז"ל:

והנה מכאן יש להבין שגנת מקצת חכמים בעיניהם
ה' יכפר בעדם ששגו ומעו בעיונם בכתבי
האר"ז"ל והבינו ענין הצמצום המוזכר שם כפשוטו

הצמצום . . כפשוטו (יושר לבב, לר"ע חי ריקי, ח' ט' דוחה ראיות השו"א. מטפחת
ספרים פד' קמד' לבוב תרל"א. לקוטי הגר"א בסוף פי' ספד"צ. שם עולם לר"י
איבשיץ צג', קיב', קכ', קל. וחולקים עליהם: שומר אמונים ו"ב סל"ה י' ראיות.
יונת אלם פ"ב. שער השמים מ"ג פ"ז, מ"ה פי"ב יג'. שפע טל ש"ו פ"א. עמק המלך
ש"א פ"א. נובלות חכ' ליש"ר מקנדי' מט' נ'. קל"ח פתחי חכ' כד' כח'. נפש החיים
ש"ג פ"ז. מפתח לשו"א – לברר בכהנ"ל אם כן הוא. – לעיין ליקוטי מהר"ן
מברצלב קב' אוסטרהא. מכ' לבנימינסאן [ציונים בתו"ש ח"ח רמח"י]. ה'
יכפר בעדם (ע"ד דה"ב ל' יח'). המוזכר שם (אוצ"ח בתחלתו. מבו"ש פא' ב'
– לקו"ת ד"ה להבין מ"ש באוצ"ח – סא"י ענף א' ג'. ע"ח ש"א ענף ב').

לקוטי פירושים

מ"מ. הגהות והערות קצרות – עם פענוחים

ע"ש בה' יסודי התורה: פ"ב ה"ט וה"י.

בפרדס: עיין לעיל פ"ב .

והנה מכאן כו': עד סוף פרק זה – נשמט בכל
הדפוסים (עד דפוס וילנא תר"ס), מפני . נמצא
בכת"י ב'.

והבינו ענין הצמצום . . כפשוטו: יושר לבב,
לר"ע חי ריקי, ע' ח' ט' (ושם דוחה ראיות השומר
אמונים הנזכר לקמן). מטפחת ספרים פד' קמד'
(לבוב תרל"א). לקוטי הגר"א בסוף פירושו לספרא
דצניעותא. שם עולם לר"י איבשיץ צג', קיב', קכ',
קל.

וחולקים עליהם: שומר אמונים ויכוח ב'
סל"ה (שהביא י' ראיות). יונת אלם פ"ב. שער
השמים מ"ג פ"ז, מ"ה פי"ב יג'. שפע טל ש"ו פ"א.
עמק המלך ש"א פ"א. נובלות חכמה ליש"ר מקנדי'
מט' נ'. קל"ח פתחי חכמה כד' כח'. נפש החיים
ש"ג פ"ז. מפתח לשומר אמונים – לברר בכהנ"ל
אם כן הוא. לעיין ליקוטי מהר"ן מברצלב ע' קב'

(אוסטרהא)²¹. מכתב לבנימינסאן²². [ציונים בתורה שלמה ח"ח ע' רמח ואילך²³].

ה' יכפר בעדם: ע"ד דברי הימים ב' ל' יח' (ה' הטוב יכפר בעד").

המוזכר שם: אוצרות חיים בתחלתו. מבוא שערים פ"א ב' – הובא בלקו"ת הוספות לויקרא ד"ה להבין

מ"ש באוצ"ח²⁴ – סא"י ענף א' ג'. ע"ח ש"א ענף ב' .

והסכימו עמו חכמי הקבלה: שהרי ישנם
גדולי ישראל שחולקים עליו, כמשנ"ת כ"ז בארוכה
(דעת הרמב"ם, החולקים עליו, וביאור אדה"ז בזה)
בסהמ"צ להצ"צ מצות האמנת אלקות.
(שם ע' 840 הערה 17)

מכאן יש להבין וכו': מכאן דייקא, היינו, ממה
שביאר כאן – דכיון שמאמינים שידוע כו' וע"כ אין
כו' בידיעת עצמו כו' (ולא מכללות הביאור בשער
היחוד והאמונה שהנבראים בטלים במציאות כו').
(שם ע' 840 הערה 18)

ששגו וטעו . . והבינו ענין הצמצום . .
כפשוטו: במ"ש אם היתה כוונת הטועים על

9 להעיר מהמבואר לקמן ד"ה א"א כלל לומר ענין הצמצום
כפשוטו (המו"ל).

21 ושם: "זוה הצמצום . . צריך לומר בו שני הפכים יש ואין כי החלל הפנוי הוא ע"י הצמצום שכביכול צמצם אלקותו
משם ואין שם אלקות כביכול כי אל"כ אינו פנוי והכל א"ס ואין מקום לבריאת העולם כלל. ובאמת לאמיתו בודאי יש
שם ג"כ אלקות כי בודאי אין שום דבר בלעדי ה' וחיותו". (22) מי"ט שבט צ"ט – נדפס באגרות-קודש ח"א ע' יט ואילך
(בתכריך כתי' דה"רשימות" נמצא גם העתק המכתב כפי שרשם רבינו לעצמו ("אביב צ"ט") – באיזה שינויים והוספות).
נעתק ב"לקוטי פירושים" כאן. (23) הוספת רבינו לאחרי זמן בצידי הגליון. – ושם (במילואים לחלק ח' ס' טו) "בירור
דבר מחלוקת הגר"א מווילנא ז"ל עם הגרש"ז ז"ל בעל התניא בפ"י הכתוב מלא כל הארץ כבודו". (24) נא, ב ואילך.

שער היחוד והאמונה פנ

לא בדעת ידברו (ע"ד שהקב"ה סילק עצמו ומהותו ח"ו מעוה"ז רק שמשגיח איוב לד' לה'). מאמינים¹⁶⁶ מלמעלה בהשגחה פרטית על כל היצורים כולם ב"מ (שבת צז. לעיל פ.). שא"א כלל לומר ענין הצמצום כפשוטו שהוא ממקרי הגוף על הקב"ה הנבדל מהם ריבוא רבבות הבדלות עד אין קץ אף גם זאת לא בדעת ידברו מאחר שהם מאמינים בני מאמינים שהקב"ה יודע כל היצורים שבעוה"ז השפל ומשגיח עליהם וע"כ אין ידיעתו אותם מוסיפה בו ריבוי וחידוש מפני שידוע הכל בידיעת עצמו הרי כביכול מהותו ועצמותו

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים
לא בדעת ידברו: ע"ד איוב לד' לה' (לא בדעת ידבר).
מאמינים בני מאמינים: שבת צז, א. נזכר גם לעיל פכ"ט פמ"ב.
מ"מ, לקוטי פירושים
הצמצום הא' – פשיטא אשר כן הוא, וכל השקו"ט אם הצמצום הוא כפשוטו או לא הוא במ"ש בריש ע"ח אוצרות חיים ומבוא שערים, אשר שם מדבר בצמצום הא', וכמ"ש ג"כ ביושר לבב לר"ע חי ריקי (בית א' חדר א' פי"ד) ובכ"מ, וכן משמע קצת בלקו"ט (הוספות לויקרא ד"ה להבין מש"כ באוצרות חיים) ובכ"ד.

(אגרות קודש ח"ג ע' קלד"ה)

הדעות שהבינו ענין הצמצום כפשוטו – שהיו מקובלים אמיתיים רק ששגו וטעו בעיונם בכתבי האריז"ל – תפסו כן מצד האמונה בהקב"ה שהוא כל יכול ונמנע הנמנעות¹⁰.

(לקו"ש חס"י ע' 79 בשו"ת להנ"ה 33)

שהקב"ה סילק עצמו ומהותו ח"ו מעוה"ז: במ"ש אם טעו בפירוש צמצום הא' שהוא קודם אצילות כל העולמות, א"כ למה אומר אדה"ז כאן "סילק עצמו ומהותו ח"ו מעוה"ז" דוקא – י"ל שני טעמים בדבר: (א) מה שהכריח את הנ"ל לפרש הצמצום כפשוטו, הוא זה דאי אפשר לומר דלא סילק עצמו מעוה"ז, דא"כ נמצא הוא "גם בגשמיים השפלים הבלתי נכבדים ואף הנבזים". – ותפס אדה"ז התחלת ויטוד שיטתם. (ב) בשאר העולמות י"ל דלאחר הצמצום חזר והמשיך עצמו"ה, וא"כ אין להקשות מת"ז ומר"מ שמקשה לקמן, משא"כ בעוה"ז דאי אפשר לומר דחזר והמשיך עצמו"ה, כי אי אפשר, לשיטתם, שימצא בגשמיים כו' כנ"ל. ולא מבעי דבעולם האצילות יוכלו לתרץ דחזר והמשיך, אלא אפילו בעולמות שבהם אין איהו וחיהו וגרמוהו חד י"ל כך, וע"ד שאנו אומרים כך בנוגע להארת הקו בעולמות ב"ע. ומ"ש אם יש להנ"ל שייכות למש"כ אדה"ז באגה"ק סי' כ' שהארת הקו בקע את הפרסא – לפענ"ד אינו שייך כלל לנדו"ד, כי לאדה"ז מעולם לא הי' הצמצום כפשוטו שצריך יהי' לתקן זה ע"י המשכת הקו, ובכלל הרי לכל השיטות אין המשכת הקו מבטלת ענין הצמצום, אלא רק שמתקנת איזה פרטים שנעשו ע"י הצמצום, ונותנת היכולת והאפשרות לבטל ענין הצמצום ע"י עבודה דתומ"צ וכו', וכמובן מביאורי דא"ח בענין הצמצום והקו, ומובן גם מהמשל "שע"י הצמצום נעשה חלל מקו"פ עגול והמשיך בו קו אחד דק", דפשוט גם במשל שאין קו יכול למלאות מקום עגול, ודוגמא מוכחת גם בנמשל: הקו מאיר גם באצילות, ובכ"ז רק חיהו וגרמוהו חד עם איהו, משא"כ היכלות ומלאכים דאצי", וכמ"ש באגה"ק ס"כ, משא"כ קודם הצמצום. ופשוט הוא.

(אגרות קודש ח"ג ע' קלה)

"מעוה"ז" דייקא (אף שהסילוק הי' מכל העולמות) – שהרי אח"כ חזר והאיר (אלא שבאופן דקו קצר), ולכל הדיעות בג"ע וביהמ"ק וכו' נאמר"י "ושכנתי בתוכם", אף שבשעת הצמצום הי' רק חלל.

(שיעור בספר התניא ע' 841 הנ"ה 19)

10 ראה בארוכה שיחת ש"פ עקב תשל"א. דברים (ושלאח"ז) תש"מ. חה"ש וש"פ נשא תשמ"ג. ועוד. 11 תרומה כה, ח.

לקוטי פירושים

אינו כפשוטו ח"ו, דהיינו, שגם¹⁵ בה"מקום" מדריגה שהאור וחיות האלקי מתצמצם ומתלבש בתוך הנבראים, הנה "לית אתר פנוי מיני"¹⁶ ומהותו ועצמותו יתברך. . מלא את כל הארץ ממש בזמן ומקום¹⁷ – נמצא מזה ב' קצוות:

בכל נברא יש "נפש וחיות רוחנית" פרטית שבאה ע"י צמצום והתלבשות דדבר ה' בכל נברא פרטי; וביחד עם זה, קשור כל נברא פרטי עם עצמותו ומהותו ית', כיון שב"מקום" של הנברא נמצא "מהותו ועצמותו יתברך", וכיון שמהותו ועצמותו ית' אינו בגדר העולם כלל, נרגש שמציאות העולם גופא היא אלקות¹⁸ (בלשון הידוע¹⁹: יש הנברא הוא יש האמיתי) – "אין עוד מלבדו"²⁰.

(לקרי' ש' חכ"ה ע' 200 ואילך)

(15) ולא רק מצד המאור "שהוא א"ס עצמו (שלא שייך צמצום ח"ו ולא העלם ואדרבה המאור הוא בהתגלות ולכן אפילו תינקות יודעים שיש אם אלוקה מצוי כו' אף שאין בהם השגה ותפיסה איך ומה לפי שאין בהם גילוי האור מ"מ המאור עצמו נמצא למטה כמו למעלה" (תו"א יד, ב. וראה הגהות להמאמר מכ"ק אדוני' תרנ"ח (קה"ת תשמ"א) ע' נב ואילך). (16) כדלקמן בפרקין – מתקו"ז תנ"ז. (17) כנ"ל בפרקין (פב, ריש ע"ב). והרי דבריו "מכאן יש להבין כו'" (פג, סע"א ואילך) באים בהמשך לאריכות הביאור לפני"ז (פ"ו ואילך) ש"אין מדת הגבורה מסתרת ח"ו לפניו יתברך" (ספ"ו), ו"אע"פ שהוא ית' למעלה מהמקום והזמן אעפ"כ הוא נמצא גם למטה במקום וזמן. . וזהו יתודא תתאה" (פ"ז – פב, סע"א). ועפ"ז תומתק גם האריכות בהביאור להלן (פג, ב ואילך). לאחר ששולל הדעה דצמצום כפשוטו ומבאר דברי הר"מ פ' פנחס לא רק ענין סוכ"ע אלא גם בחי' ממכ"ע, החיות המתלבשת תוך עצם הנברא. ע"ש בארוכה. (18) ובפרט ע"פ מש"כ באגה"ק ס"כ (קל, סע"א ואילך) ש"מהותו ועצמותו של המאציל ב"ה שמציאותו הוא מעצמותו ואינו עלול מאיזה עילה שקדמה לו ח"ו. . הוא לבדו בכחו ויכלתו לברוא יש מאין ואפס המוחלט ממש בלי שום עילה וסיבה אחרת קודמת ליש הזה" – הרי נמצא שהביטול שמצד העצמות שייך להתהוות הנבראים גופא. וכמשנ"ת בארוכה בד"ה ולקחתם לכם תרס"א. – ועפ"ז תומתק יותר השייכות בין הענין דצמצום שלא כפשוטו לשיטת הבעש"ט דהדבר ה' מלובש תוך כל נברא להוותו ולהחיותו מאין ליש. ולפ"ז, אלו שס"ל דצמצום כפשוטו, צ"ל שחולקים גם על שיטת הבעש"ט*. ודוחק קצת, שהרי שיטת הבעש"ט מיוסדת במדרש תהלים עה"פ לעולם ה' דברך נצב גו' (הובא בלקו"ת ר"פ אחרי). ויותר נראה לומר שלדעתם ההתהוות בכל רגע היא מהשגחתו ית' ולא מעצמותו. ואף שגם לדעתם "כל הנמצאים. . לא נמצאו אלא מאמת המצאו" (רמב"ם ריש הל' יסוה"ת) – ה"ז רק ש"נמצאו" ממנו, אבל הוא ית' אינו מתלבש בתוך הנבראים, וע"ד הוא ציווה ונבראו. (19) ביאורי הזהר בשלה (מג, ג ואילך). וראה ד"ה ולקחתם לכם שם. קונטרס ענינה של תורת החסידות סט"ו. (20) ואתחנן ד, לה.

(* ראה גם מכתב רבינו – אגרות קודש ח"א ע' קעד (המו"ל).

א"א כלל לומר ענין הצמצום כפשוטו וכו': יש שני ענינים בזה שהצמצום אינו כפשוטו: שאחרי הצמצום מאיר אוא"ס בגילוי ממש במקום החלל כמו קודם הצמצום. ושגם בעת הצמצום, אין הצמצום מסתיר לגבי¹².

(סוה"ת מלוקטו ח"ד ע' שט)

ביאור הענין שהצמצום אינו כפשוטו, יש לומר, שאינו ענין בפ"ע, אלא הוא בהמשך ושייך להביאור ב"פירוש הבעש"ט" עה"פ "לעולם ה' דברך נצב בשמים" שבתחלת שער היחוד והאמונה – שב' ענינים אלו הם לכאורה¹³ הנקודות הכלליות שאדמו"ר הזקן מבאר ומחדש בשער היחוד והאמונה: החידוש בפירוש הבעש"ט הוא לא רק שדבר ה' מוכרח תמיד להוות את הנברא, בכל רגע ורגע, אלא גם שהתיבות "יהי רקיע גו'" הם "מלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם"; ועד"ז בכל הנבראים, שהתיבות ואותיות שבעשרה מאמרות שמהווים ומחיים אותם הם מלובשים בתוכם [וכפי שמאריך שבכל נברא "יש בחי' נפש וחיות רוחנית", שהרי אפילו הדברים שאינם מוזכרים בעשרה מאמרות שבתורה, נמשך להם חיות שמשתלשל ממדריגה למדריגה מעשרה מאמרות שבתורה "ע"י חילופים ותמורות האותיות וגימטריאות. . שיוכל להתצמצם ולהתלבש ולהתהוות ממנו נברא פרטי זה"].

כלומר: אין הכוונה שדבר ה' מהוה תמיד את הנברא והנברא נעשה נפרד מדבר ה', אלא דבר ה' מלובש בתוך הנברא גופא (בה"מקום" של הנברא), ועד שהחיות (ונפש) של כל נברא פרטי הוא הדבר ה' המלובש בו. ובמילא מובן "איך שכל נברא ויש הוא באמת נחשב לאין ואפס ממש לגבי כח הפועל ורוח פיו שבנפעל המהוה אותו תמיד ומוציאו מאין ממש ליש".

לפ"ז נמצא לכאורה שהביטול של הנברא אינו ביטול בשלימותו. דכיון שהחיות המתלבש בהנבראים הוא חיות מצומצם ומוגבל (בהתאם להנברא), כנ"ל, הרי הוא "נותן מקום למציאות היש", ובמילא גם הביטול שמצד החיות אינו ביטול בשלימותו¹⁴.

אבל ע"פ המשך ביאור אדמו"ר הזקן שהצמצום

(12) ראה בארוכה סוה"ת תרס"ה ע' קפב ואילך. (13) ידוע שאפ"ל "לכאורה" – גם בדבר שהמסקנא היא כן (ראה שד"ח כרך ט' כללי הפוסקים סט"ז אות ח', ושי"ב). (14) ראה המשך תרס"ו ע' רכז ובכ"מ.

לקוטי פירושים

הבעש"ט ואדה"ז. ועיג"כ שער היחיה"א פ"ז ואגה"ק ססכ"ה. וכמדומה לי שגם ב"בית רבי" נדפס מכתב אדה"ז מדבר בזה²⁸.

שיטת בעהמ"ס נפש החיים . . הוא כשיטה ג' הנ"ל. וחלק בזה על רבו הגר"א²⁹. – ובכלל, נראה שראה הר"ח מואלאזין ספרי חב"ד, ובפרט ס' התניא, ונשפע מהם, אף שאיני יודע זה בהוכחות גמורות. אבל אנו אין לנו, אלא כשיטה ד' הנ"ל, שאין הצמצום כפשוטו, וג"ז לא במאור אלא באור, ורק בבחי' התחתונה שבאור שלפה"צ, וכמבואר בספרי וכתבי חב"ד³⁰.

ובימינו אשר זכינו לאורה, שנתבארה מסכת הצמצום, באריכות לפי ערך ובכמה וכמה פרטים, בספרי תורת חסידות חב"ד הנדפסים ואשר בכתב, הנה הרוצה לדעת ענין הצמצום, עכ"פ במדה ידועה, בהבנה והשגה, אין לזה דרך אחר אלא לעיין בהנ"ל. וכדי להוכיח בזה, די להשות הנאמר בזה בשאר ספרים, שכנראה כמה מהם לא רצו לפרט הדברים מאיזה טעמים, להמבואר בספרי חב"ד.

ויעויין³¹ בענין הצמצום: תו"א ד"ה פתח אלי' (וישנם על זה הגהות אדנ"ע שהו"ל, בקופרי, באטואצק³²), לקו"ת³³ הוספות לויקרא ד"ה להבין מ"ש בס' אוצ"ח, שער היחוד, ס' המצות מצות האמנת אלקות ושרש מצות התפלה (מתחיל מפרק ל"ד). סי' ע"פ זכר רב טובך³⁴. בדרושי כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א הנדפסים: אל יפטר אדם פ"ט, דרשו ה' רצ"א, על כן יאמרו רצ"א. שבועות רצ"ג דף ח', טוב לי רצ"ז.

כן בטח יש אצלו המשך רס"ו, ומבואר גם שם: מתחיל מד"ה ויולך ה' את הים, ומד"ה אנכי ה"א.

מה שכותב בענין הצמצום אשר אחד ממכיריו אומר, שכל השיטות בזה הולכים למקום אחד – נפלאתי ביותר גם על קס"ד כזה . . כי פשיטא אשר אינו כן כלל וכלל. ועוד בדור הראשון שאחר האריז"ל, שהוא גילה לנו סוד הצמצום²¹, ה' בענין הצמצום חילוקי דעות בין בעלי תריסין מן הקצה אל הקצה, כנראה בספריהם, ונמשכה המחלוקת גם אח"כ.

והוא בשני ענינים עיקריים²²: אם הצמצום הוא כפשוטו א"ל, סילוק או העלם. אם הצמצום הוא רק באור או גם במאור.

ואפשר בזה ד' שיטות: א) הצמצום כפשוטו וגם בעצמות. וראית הסוברים כן, דאיך אפ"ל דהמלך נמצא במקום האשפה ח"ו²³. ב) הצמצום כפשוטו אבל רק באור²⁴. ג) הצמצום דלא כפשוטו²⁵ אבל גם במאור²⁶. ד) הצמצום דלא כפשוטו ורק באור²⁷.

והנה, המתנגדים בימי אדה"ז אחזו בשיטה א' הנ"ל וכידוע, והיו מפרשים לית אתר פנוי מיני' היינו מהשגחתו, ואמרו אשר השיטה העצמות נמצא בכ"מ, היא סותרת לדינים דמבואות המטונפות וכו' וכו', וכמ"ש בכרוזים ומודעות שפירסמו בזמן

21 בהעתק המכתב ברשימות מוסיף כאן: "וכמ"ש אדנ"ע בהגהות לפתח אלי' ועוד בכ"מ". 22 בהעתק המכתב הנ"ל: "מקום הצמצום ואופנו". 23 בהעתק המכתב הנ"ל מוסיף לציין: "יושר לבב – לרע"ח ריקי בעל המחבר ספר משנת חסידים – בית א' חדר א' מסי' יב והלאה". 24 בהעתק המכתב הנ"ל מוסיף: "כ"מ בלקוטי הגר"א בסוף פ"י לספרא דצניעותא "והנה השגחתו ורצונו הקדוש שנק' א"ס צמצם שסילק מכל והאציל השגחה פרטית דקה ולא סילק מרצונו שישאר דקה כי בא"ס א"א לומר שום חלק כי החלק הוא ג"כ בב"ת". ועדיין צריך ברור בדעת הגר"א אם ה' צמצום גם במאור ואם כפשוטו או לא. אבל כנראה ממכתבי אדה"ז – שהיחיה"א פ"ז. אגה"ק סכ"ה. לחפש המכתב בבית רבי "פתח דברי" – * – היו כל המנגדים מבארים או לית אתר פנוי מיני' היינו מהשגחתו דוקא, וא"כ הוא כשיטה א' הנ"ל". 25 בהעתק המכתב הנ"ל מוסיף: "העלם ולא סילוק". 26 בהעתק המכתב הנ"ל מוסיף: "כן נראה מכמה דיוקים בספר שומר אמונים", אף שלע"ע לא מצאתי בפירושו שדעתו שהצמצום במאור". 27 בהעתק המכתב הנ"ל מוסיף: "שהיא שיטת חב"ד ומינה לא תזוע" (וראה לקמן בפנים).

* בבית רבי ח"א פ"ב נדפס המכתב המתחיל "אחד"ש פתח דברי יעיר און כו" (נדפס לאח"ז באגרות קודש אדה"ז ח"א ע"י פה ואילך).

** ובמכתב רבינו – אגרות קודש ח"א ע"י קעד: "בעל שו"א . . ס"ל דאין ענין הצמצום כפשוטו, כמש"כ באריכות בויכוח ב' סל"ה".

28 ראה בשוה"ג להערה 24. 29 ראה גם מכתב רבינו – אגרות קודש ח"ג ס"ע רכה. 30 ובמק"א (אגרות קודש ח"א ע"י קכו) כותב רבינו: "באה תורת הדא"ח ופסקה למסקנה, שאין הצמצום אלא באור ולא ח"ו במאור, והמאור נמצא עתה פה ממש כמו שהוא נמצא בקה"ק דעולם העשי', ברגע מ"ת על הר סיני, בעולם האצ"ל, בעולמות הא"ס כמו שהוא לפני הצמצום הראשון כשה"י אור הא"ס ממלא את כל המציאות!". 31 בהעתק המכתב הנ"ל: "והנהי רושם כבקשתו איהו מ"מ". 32 נדפסו לאח"ז בקונטרס בפ"ע – הגהות לד"ה פתח אליהו תרנ"ח, קה"ת תשמ"א. 33 בהעתק המכתב הנ"ל מציין תחילה: "בהר ביאור דאת שבתותי ס"א". 34 בהעתק המכתב הנ"ל מוסיף לציין גם לדרושי אדנ"ע (נוסף על המשך תרס"ו דלקמן) "המשך ר"ה אעת"ר. המשך בששה"ק תער"ב מד"ה כל מחלוקת. מצה זו וכה"ע רואים אתם נצבים העת"ר".

פינחס (רכה:). **כמ"ש**
בתי' (ע"ל פנ"א וש"נ).
ולמת"ב (ע"ל רפ"ה).
מקיץ כו' (להעיר מברא'
ח' כב'). **כדכתיב** (תילים
קלט' יב'). **סוכ"ע פי'**
(ע"ל פמ"ח). **דכתיב בי'**
(ישעי' נה' ח').

ודעתו הכל א' וז"ש בתקונים תיקון נ"ז דלית אתר
פנוי מיניה לא בעילאין ולא בתתאין ובר"מ פ' פנחס
איהו תפיש בכולא ולית מאן דתפיש ביה כו' איהו
סוכ"ע כו' ולית מאן דנפיק מרשותי' לבר איהו
ממכ"ע כו' איהו מקשר ומיחד זינא לזיניה עילא
ותתא ולית קורבא בד' יסודין אלא בקב"ה כד איהו
בינייהו עב"ל. ור"ל לית מאן דתפיש בי' שאין מי
שיתפוס בהשגת שכלו מכל שכלים העליונים במהותו
ועצמותו של הקב"ה כמ"ש בתקונים סתימא דכל
סתימין ולית מחשבה תפיסא כך כלל וגם בתחתונים
אע"ג דאיהו ממכ"ע אינו כנשמת האדם תוך גופו
שהיא נתפסת תוך הגוף עד שמתפעלת ומקבלת
שינויים משינויי הגוף וצער מהכאות או קרירות או
חמימות האש וכיוצא משא"כ בהקב"ה שאינו מקבל
שום שינוי משינויי עוה"ז מקיץ לחורף ומיום ללילה
כדכתיב גם השך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר
לפי שאינו נתפס כלל תוך העולמות אע"ג דממלא
לון וזהו ג"כ ענין סוכ"ע פי' ד"מ כשאדם מתבונן
באיזה דבר חכמה בשכלו או דבר גשמי במחשבתו
אזי שכלו ומחשבתו מקיפים על הדבר ההוא המצויר
במחשבתו או בשכלו אך אין מקיפים על הדבר ההוא
ממש בפועל ממש. אבל הקב"ה דכתיב ביה כי לא
מחשבותי מחשבותיכם וגו' מחשבתו וידעתו שיודע
כל הנבראים מקפת כל נברא ונברא בפ"מ שהרי
היא היא חיותו והתהוותו מאין ליש בפועל ממש.
וממלא כל עלמין היא בחי' החיות המתלבשת תוך
עצם הנברא שהיא מצומצמת בתוכו בצמצום רב
כפי ערך מהות הנברא שהוא בעל גבול ותכלית
בכמותו ואיכותו דהיינו מעלתו וחשיבותו כגון השמש

פד

מ"מ. הגהות והערות קצרות – עם פענוחים	לקוטי פירושים
פינחס: רכה, א. כמ"ש בתיקונים: עיין לעיל פנ"א ²⁵ וש"נ. ולית מחשבה תפיסא כך: עיין לעיל ח"א רפ"ה ²⁶ . מקיץ כו': להעיר מבראשית ח' כב': קיץ וחורף ויום ולילה. כדכתיב: תילים קלט' יב'. סוכ"ע פי': עיין לעיל פמ"ח. דכתיב בי': ישעי' נה' ח'.	ושייך לענין הצמצום גם המבואר בתניא פמ"ח ומ"ט, ונתפרש באריכות יותר בדרושי יביאו לבוש מלכות שבתו"א ושערי אורה ³⁵ . (אגרות יקודש ח"א ע' יט וא"ד) 35) בהעתק המכתב הנ"ל בצידי הגליון: "צמצום הא' מרובע ונק' אויר קדמון, צמצום הב' והוא המבואר בע"ח עגולא, וכי' - עבודת הלוי ח"ב הקדמה לשהיה"א". * ראה גם הערת רבינו בסה"מ תרנ"ט ע' עז ד"ה רושם. התוועדויות תנש"א ח"ד ע' 220 הערה 12, וש"נ.

25) ושם: 'פי' דאפי' בעלמין סתימין דלעילא הוא סתום ונעלם בתוכם. . כי לית מחשבה תפיסא בי' כלל אפי'
בעולמות עליונים". 26) ושם: "ולתוספת ביאור באר היטב לשון תפיסא שאמר אליהו לית מחשבה תפיסא כך כו'".

שער היחוד והאמונה פד

קס"ז פעמים (יסוה"ת ג' ח' "כמו קע' פעמים" ובהקדמתו לפיה"מ "קס"ו וג' שמיני פעם" ואולי צ"ל כאן "קס"ו". לעיין בנ"כ היד). כל הנבראים כו' כי מהארץ לרקיע (שהם הכללים "אהשוואה"א לרבות צבאיהם"). כי מהארץ כו' (חגיגה יג' ע"ל פ' מ"ח). צמצומים רבים ועצומים (ע"ל פמ"ט). מכחה ואורה (של החיות. ב'י' הל' אור כח חיות וכן ג"כ בפ"ב והג' שם:). נק' א"ס (). דאיהו¹⁶⁸ הקדושות ע"י התלבשותן שמתלבשות ברוח פיו כי הוא אמר ויהי ועולם ע"י חסד יבנה בדבר ה' ורוח פיו הנעשה כלי ולבוש לחסד זה כהדין קמצא דלבושה מיניה וביה) אלא שצמצם הקב"ה האור והחיות שיוכל להתפשט מרוח פיו והלבישו תוך צירופי אותיות של עשרה מאמרות וצירופי צירופיהן

שגופו יש לו גבול ותכלית בכמותו שהוא כמו קס"ז פעמים כגודל כדור הארץ ואיכותו ומעלתו הוא אורו ג"כ יש לו גבול עד כמה יוכל להאיר כי לא יאיר לבלתי תכלית מאחר שהוא נברא וכן כל הנבראים הם בעלי גבול ותכלית כי מהארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה כו'. וא"כ החיות המלובשת בהם היא בבחי' צמצום רב ועצום כי צריכה תחלה להתצמצם צמצומים רבים ועצומים עד שיתהוו מכחה ואורה עצם הנבראים כמות שהם בעלי גבול ותכלית כי מקור החיות הוא רוח פיו של הקב"ה המתלבש בעשרה מאמרות שבתורה ורוח פיו ית' היה יכול להתפשט לאין קץ ותכלית ולברוא עולמות אין קץ ותכלית לכמותם ואיכותם ולהחיותם עדי עד ולא הי' נברא עוה"ז כלל (שכמו שהקב"ה נקרא א"ס כך כל מדותיו ופעולותיו דאיהו וגרמוהי חד היינו החיות הנמשכת ממדותיו שהן חסד ורחמים ושאר מדותיו נק' א"ס (). דאיהו¹⁶⁸ הקדושות ע"י התלבשותן שמתלבשות ברוח פיו כי הוא אמר ויהי ועולם ע"י חסד יבנה בדבר ה' ורוח פיו הנעשה כלי ולבוש לחסד זה כהדין קמצא דלבושה מיניה וביה) אלא שצמצם הקב"ה האור והחיות שיוכל להתפשט מרוח פיו והלבישו תוך צירופי אותיות של עשרה מאמרות וצירופי צירופיהן

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים

קס"ז פעמים: בהל' יסודי התורה פ"ג ה"ח: "כמו קע' פעמים". ובהקדמתו לפיה"מ: "קס"ו וג' שמיני פעם". ואולי צ"ל כאן "קס"ו". לעיין בנ"כ היד.

כל הנבראים כו' כי מהארץ לרקיע: שהם הכללים של כל פרטי הנבראים, כדרשת חז"ל²⁸ "את השמים ואת הארץ", לרבות צבאיהם. כי מהארץ כו': חגיגה יג', א. עיין לעיל פרק מ"ח.

צמצומים רבים ועצומים: עיין לעיל פמ"ט. מכחה ואורה: של החיות. ביאור הלשון אור כח חיות, וכן ג"כ לקמן בפ"ב ובהגהה שם: . נקרא א"ס: . דאיהו וגרמוהי חד: הקדמת תיקוני זהר²⁹. כי הוא אמר ויהי: לשון תילים לג' ט'. ע"י חסד יבנה: ע"ד תילים פט' ג' (עולם חסד יבנה"). כהדין קמצא: עיין לעיל ספכ"א.

27) ובמק"א (שיעורים בספר התניא ע' 848 הערה 22) כותב רבינו: "והנה ברמב"ם יסוה"ת (פ"ג ה"ח) כמו ק"ע פעמים, וכ"ה בהל' שבועות (פ"ה הכ"ב) ק"ע פעמים. ול"ק על אדה"ז, כי בהקדמת פיה"מ להרמב"ם (ד"ה והנני נושא) נחית הרמב"ם לדייק יותר וכותב: קס"ו ושלש שמיניות פעם". ועד"ז במכתב רבינו – אגרות-קדוש חכ"ב ס"ע רסא ואילך: "הכתוב בשעיהו"א פ"ז דהשמש "כמו קס"ז פעמים כגודל כדור הארץ" הוא ע"פ פסק הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ג ה"ח (ודייק יותר בהקדמה לפירוש המשניות: "קס"ו וג' שמיני פעם"). ומוסיף שם: "הקשו . . ממה שכאילו התוכנים דעתה חקרו ומצאו אחרת – 5/4 מליון פעמים ויותר. – וכמו בשאר הקושיות "המדעיות" מסוג זה – המקשן ע"ה גם במדע! הנא' בתכונה 5/4 מליון ויותר הוא בנוגע לכמות (volume) וברמב"ם המדובר ע"ד הקוטר (diametre). והנה ערך הקורטין הנ"ל המובא הס' התכונה דעתה הוא – כמו 110 (ולא – ק"ע) – אלא שמדידת קוטר השמש זו מביאה בחשבון שכבות מסויימות של השמש ולא כולן – כי שכבות החצוניות ביותר – (לפי דעת התוכנים דעתה) משתנות (בתנועת

כוץ והתפשטות) מזמן לזמן במדה גדולה, לא כולן נראות לעין (כ"א רק "רואים" השפעתן) וכו' וכו' – ולכן גם קשה למודדן. כן אין מביאים בחשבון את protuberance, אבל (לפעמים עכ"פ) ראו ומדדו שהתפשטו הנ"ל עד כדי כך שהי' אז קוטר השמש יותר מן ק"ע פעמים מקוטר הארץ ונתכוון אח"כ וכו' ואכ"מ". פרש"י בראשית א, יד. 29) ג, טע"ב.

בחילופי ותמורות האותיות עצמן ובחשבונן ומספרן שכל חילוף ותמורה מורה על ירידת האור והחיות ממדרגה למדרגה דהיינו שיוכל לברוא ולהחיות ברואים שמדרגת איכותם ומעלתם היא פחותה ממדרגת איכות ומעלת הברואים הנבראים מאותיות ותיבות עצמן שבעשרה מאמרות שבהן מתלבש הקב"ה בכבודו ובעצמו שהן מדותיו והחשבון מורה על מיעוט האור והחיות מיעוט אחר מיעוט עד שלא נשאר ממנו אלא בחי' אחרונה שהוא בחי' החשבון ומספר כמה מיני כחות ומדרגות כלולות באור וחיות הזה המלוכש בצירוף זה של תיבה זו (ואחר כל הצמצומי' האלה וכיוצא בהן כאשר גזרה חכמתו ית' הוא שהי' יכול האור והחיות להתלבש גם בתחתוני' כמו אבנים ועפר הדומים כי אבן ד"מ שמה מורה כי ירשה משם העולה ב"ן במספרו ועוד אלף נוספת משם אחר (לישעם) [נר' דצ"ל למעם] הידוע ליוצרה. והנה שם ב"ן בעצמו הוא בעולמות עליונים מאד רק שע"י צמצומי' רבים ועצומים ממדרגה למדרגה ירד ממנו חיות מועטת במאד מאד עד שתוכל להתלבש באבן וזו היא נפש הדומם המחי' ומהוה אותו מאין ליש בכל הגע וכמש"ל וזו היא בחי' ממכ"ע משא"כ בחי' סוכ"ע) וכל כח ומדרגה יכול **פה** לברוא ברואים כפי בחי' מדרגה זו גם כן לאין קץ ותכלית בכמותם ואיכותם להחיות עדי עד מאחד שהוא כח ה' המתפשט ונאצל מרוח פיו ואין מעצור בו. אך שלא יהי' איכותם במעלה גדולה כ"כ כאיכות ומעלת ברואים שיוכלו להבראות מבחי' כח ומדרגת האותיות עצמן;

בחילופי ותמורות (ל) ס"י? לברר החילוק. (בפרדס?). ובחשבונן ומספרן (לברר החילוק). שמדרגות כו' ממדרגות (אולי צ"ל ל' יחיד, בלא וא"ו). משם אחר לטעם (להעיר תו"א ב' דותחת רגליו. ובלקו"ת ושמתי כדכד הב' ס"ג "אבן א'בן . . . א' שהוא שם מ"ה במילוי אלפי"ן והיינו בירור נה"ב ע"י נה"א). חיות מועט . . שיוכל (לכאורה צ"ל מועטת . . שתוכל). וכמש"ל (פ"א). שלא יהי' (אולי צ"ל "תהי").

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים

ושמתי כדכד הב' ס"ג³³: "אבן א' ב"ן שהוא בחי' בהמה בגי' ב"ן אלא שנמשך בו בחי' א' שהוא שם מ"ה במילוי אלפי"ן והיינו בירור נה"ב ע"י נה"א³⁴. חיות מועט . . שיוכל³⁰: לכאורה צ"ל: מועטת . . שתוכל.
וכמש"ל: פ"א.
שלא יהי': אולי צ"ל: "תהי".

(33 כז, ג. 34) וראה גם מכתב רבינו – אגרות קודש ח"א ע' קעט: "מה שסתם וכתב 'לטעם הידוע ליוצרה' – פירש בלקו"ת ד"ה ושמתי כדכד השני ס"ג, ונרמז ג"כ בתו"א ב' לד"ה ותחת רגליו". ובשיעורים בספר התניא ע' 852 הערה 26: "ראה אוה"ת להצ"צ עה"פ ויקח מאבני המקום, שהאל"ף משם מ"ה. ועד"ז בתו"א משפטים (עח, סע"ב). במאו"א (א, ד) מפרש באופן אחר. וראה ג"כ לקו"ת שה"ש (יג, ב), קה"י מע' אבן, ועוד. וי"ל שלכן כתב כאן סתם משם אחר, כי אית אבן ואית אבן (זח"ג רעט, ב)."

בחילופי ותמורות: לשון ספר יצירה ? לברר החילוק בין חילופים לתמורות. בפרדס ?
ובחשבונן ומספרן: לברר החילוק בין חשבון למספר.
שמדרגות כו' ממדרגות³⁰: אולי צ"ל בלשון יחיד, בלא וא"ו: שמדרגת כו' ממדרגת³¹.
משם אחר לטעם: להעיר מתו"א משפטים ביאור דהפסוק ותחת רגליו³². ובלקו"ת פ' ראה ד"ה

(30) כ"ה בדפוסים שלפנינו. ובמהדורא זו תוקן ע"פ מ"ש ב"הערות ותיקונים בדא"פ". (31) ראה גם מכתב רבינו – אגרות קודש ח"ג ע' ג: "והבירור בזה קשה, כי גכת"ק אינו, וקטע זה נדפס לראשונה בתניא תר"ס, וכנראה מהקדמת המג"ל, מהעתקה". (32) ושם (עח, סע"ב): "אבן א' ב"ן (כי שם מ"ה הוא מילוי אלפי"ן)". וראה לקמן בפנים.